

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРО ВИХОВАННЯ ДУШІ В ІСПАНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

THEORETICAL BASIS OF CONCEPTION ABOUT EDUCATION OF SOUL IN SPANISH PEDAGOGY AT THE TURN OF THE XIX AND XX CENTURIES

У статті окреслюються провідні психологічні напрями (ноологія, прасологія, естетіологія, метафізична психологія), які виступали теоретичним підґрунтям іспанської педагогіки на межі ХІХ–ХХ століть. З'ясовано, що тогочасна іспанська педагогіка живилася ідеями антропологічного та християнського вчень і власним предметом дослідження визначала цілеспрямоване розвинення особистості людини. Відповідно до роздумів іспанських педагогів: П. де Алькантара Гарсії, А. Лопеса Муньоса, Л. Морено Бустаманте, М. Поло Пейролона й інших, які яскраво відбилися у фундаментальних працях – педагогічних трактатах, виданих в Іспанії у 1890–1910-х роках, виховання людини має спрямовуватися на розвинення цілісної особистості. Оскільки особистість – це завжди поєднання тілесного й духовного, а тілесне і духовне – різної природи, то варто, на переконання іспанських педагогів на межі ХІХ–ХХ століть, виокремлювати фізичне виховання та духовне.

У зведенні концепції духовного виховання, або виховання індивідуальної душі, іспанські педагоги спиралися на «вчення про людську душу» – психологію. На межі ХІХ–ХХ століть іспанська психологія становила сукупність самостійних напрямів, зокрема, психологія поділялася на емпіричну (експериментальна) і метафізичну (раціональна), а перша – ще дробилася на ноологію, прасологію (телезіологія) і естетіологію (трансцендентальна естетика). Цей поділ був зумовлений складністю теоретичних питань, які охоплювала тогочасна психологія, зорієнтована на вивчення походження, сутності та проявів індивідуальної душі.

Визначення провідних цілей, змістових компонентів, цінностей духовного виховання в іспанській педагогіці на зламі ХІХ і ХХ століть здійснювалося на конкретному теоретичному підґрунті – психологічному вченні про людську душу. Без цієї значущої фундаментальної підвалини іспанська педагогіка істотно була б інакшою. Але в конкретно-історичних умовах буття науковий симбіоз психології та педагогіки вможливив генерування оригінальної іспанської концепції про виховання людської душі наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Ключові слова: іспанська педагогіка на межі ХІХ–ХХ століть, концепція про виховання душі, емпірична психологія, мета-

фізична психологія, ноологія, прасологія, естетіологія.

The article outlines the leading psychological trends (noology, prasology, aestheology, metaphysical psychology), which were the theoretical basis of Spanish pedagogy at the turn of the XIX–XX centuries. It was found the Spanish pedagogy of that time was nourished by the ideas of anthropological and Christian doctrine and determined the purposeful development of the human personality as its own subject of research. According to views of Spanish educators (P. de Alcantara Garcia, A. Lopez Muñoz, L. Moreno Bustamante, M. Polo y Peyrolon and others), which were clearly reflected in the fundamental works – pedagogical treatises published in Spain in 1890–1910's, human education should be aimed at developing a holistic personality. Since the personality is always a combination of physical and spiritual, and physical and spiritual are different in nature, it is worth, according to Spanish teachers at the turn of the XIX–XX centuries, to distinguish between physical and spiritual education.

In the construction of conception about education of soul Spanish teachers relied on "the doctrine of the human soul" – psychology. At the turn of the XIX and XX centuries, Spanish psychology was a set of independent areas, in particular, psychology was divided into empirical (experimental) and metaphysical (rational) psychology, and the first was further divided into noology, prasology (telesiology) and aestheology (transcendental aesthetics). This division was due to the complexity of theoretical issues covered by the psychology of the time, focused on the study of the origin, essence and manifestations of the individual soul.

The definition of the leading goals, content components, values of spiritual education in Spanish pedagogy at the turn of the XIX and XX centuries was carried out on a specific theoretical basis – the psychological doctrine of the human soul. Without this significant fundamental foundation, Spanish pedagogy would be significantly different. But in the specific historical conditions of existence, the scientific symbiosis of psychology and pedagogy made it possible to generate an original Spanish conception about education of the human soul in the late XIX – early XX centuries.

Key words: Spanish pedagogy at turn of XIX–XX centuries, conception about education of soul, empirical psychology, metaphysical psychology, noology, prasology, aestheology.

УДК 37.015.31:13] (460) «1890/1910»
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/41/1.2>

Зайченко Н.І.,
докт. пед. наук,
доцент кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

На межі ХІХ–ХХ ст. в іспанській теоретичній педагогіці здійснювалося наукове обґрунтування концепції про виховання душі людини (духовне виховання). Значущий вплив на це справили два провідні чинники: по-перше, багатовікова історія діяльності католицької церкви в Іспанському Королівстві, що спричинило, зокрема, не лише

виокремлення потужного напрямку педагогіки – християнської педагогіки, але й цілеспрямоване закладання в підвалини загальної педагогіки католицької доктрини; по-друге, нерозривний зв'язок теоретичної педагогіки із психологією та філософією, точніше – невіддільність педагогічного знання від філософського, невідірваність педагогічної науки від філософії, як наслідок – слабке

орієнтування педагогічної науки наприкінці XIX – на початку XX ст. на експериментальне дослідження. В іспанських педагогічних трактатах, виданих у 1890–1910-х рр., утверджувалася думка, що педагогіка є наукою філософською, оскільки вона є «невід’ємною частиною системи філософії» [1, с. 5].

І у філософських працях того часу обстоювалася ця позиція. Так, у роботі «Елементарна філософія (психологія, логіка й етика)» (Барселона, 1896 р.) Х. Ароласа (Juan Arolas Juaní) зазначалося: «Метафізика, філософія природна або реальна, загальне дослідження природи речей, охоплює чотири напрями: онтологію (вчення про буття, або суще), теодицею, або теологію природну (про Бога), космологію (про світ) і антропологію (про людину)» [2, с. 4]. Далі пояснювалося, що антропологія розпадається на психологію (вчення про людську душу) та фізіологію (вчення про тілесне), бо людина складається із двох частин – душі й тіла. Обидва ці вчення – і психологія, і фізіологія, або ж антропологія загалом, становили теоретичне підґрунтя педагогіки, спрямованої на пізнання закономірностей особистісного розвитку й дослідження питань духовного та фізичного виховання людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У наукових публікаціях іспанських істориків педагогіки Б. Делгадо Кріадо (B. Delgado Criado), А. Капітана Діаса (A. Capitan Diaz), Х. Руїса Берріо (J. Ruiz Berrio), А. Тіани Феррера (A. Tiana Ferrer), О. Негріна Фахардо (O. Negrin Fajardo), А. Віньяо Фраго (A. Viñao Frago), М. Пуельєса Бенітеса (M. de Puellas Benitez) та інших висвітлено окремі аспекти теоретичної педагогіки в Іспанії на зламі XIX і XX ст. Питання теоретичних основ, сутності, цілей, змісту, цінностей, методів духовного виховання, відтворюваних педагогічною теорією й історико-освітньою традицією на межі XIX–XX ст., залишаються маловивченими, хоча ті чи інші сторони проблеми виховання душі в тогочасній іспанській педагогіці розкриваються в наукових роботах сучасних іспанських дослідників: К. Гонсалес Родригес (C. Gonzalez Rodriguez), А. Йетано Лагуни (A. Yetano Laguna), Е. Бердоте Алонсо (E. Berdote Alonso), М. Піньєро Сампайо (M. Piñero Sampayo), Х. Фернандеса Сорії (J. Fernandez Soria), А. Естеруеласа (A. Esteruelas i Teixido), М. Монтеоліви (M. Monteoliva), К. Бенсо Кальво (C. Benso Calvo), М. Кабальєро Каррільйо (M. Caballero Carrillo) та інших.

Мета статті – з’ясувати, на якому теоретичному підґрунті провідними іспанськими педагогами на межі XIX–XX ст. зводилася концепція про виховання індивідуальної душі.

Виклад основного матеріалу. Не вийшовши остаточно з надр філософії, іспанська педагогіка на межі XIX–XX ст., виводила власні судження

й будувала нові концепції, засновуючись на двох світоглядних платформах – християнській і антропологічній. Потужний вплив на формування педагогічної концепції про виховання душі особистості в Іспанії на зламі XIX і XX ст. справила теоретична психологія (як складник антропології і ширше – філософії).

Психологія означувалася в іспанському філософсько-гуманітарному пізнанні як «вчення про людську душу». В «Елементарній філософії» Х. Ароласа (Juan Arolas Juaní) стверджувалося, що психологія ділиться на психологію раціональну та психологію експериментальну, або емпіричну. Перша – вивчає людську душу саму собою, «у стані абсолютного покою, але зі спроможністю діяти» [2, с. 8]; друга – спрямована на дослідження зовнішніх проявів людської душі, тобто її цікавить «душа в активному стані» [2, с. 8]. Роз’яснювалося, що експериментальна (емпірична) психологія підрозділяється на три напрями: ноологію, прасологію (телезілогія) і естетіологію (трансцендентальна естетика). «Ноологія – то є дослідження розуму у відношенні з істиною. Телезілогія – це вчення про волю у відношенні з добром. Естетика – теорія про чуттєвість у відношенні із красою», – констатувалося в «Елементарній філософії» [2, с. 8].

Виділення цих трьох емпірично-психологічних напрямів було зумовлено тим, що індивідуальна душа розумілася як феномен у трьох іпостасях – у розумі, відчуттях та волі.

Ноологія – самостійний напрям іспанської емпіричної психології на межі XIX–XX ст. В «Елементарній філософії» Х. Ароласа зазначалося, що термін «ноологія» старогрецького походження і складається із двох частин – «ноос» («розум, розумність») та «логос» («вчення, наука»), тобто «ноологія – це вчення про розумність» [2, с. 73].

Поняття «розумність» (іспанською мовою “*inteligencia*”) буквально в перекладі з латинської мови означає «читати всередині», «читати очима душі» [2, с. 73]. Людська розумність – це «здібність мислити, знати та розрізняти» [2, с. 74]. Ішлося в роботі Х. Ароласа і про те, що основна мета людської розумності, природної розумової здібності, – пізнання істини, а «вища істина – то є Бог» [2, с. 74].

У «Курсі із психології, логіки і філософії моралі» (Логроньо, 1892 р.) Л. Морено Бустаманте (Luis Moreno Bustamante) підкреслювалося, що «ноологія – це частина психології, яка стосується пізнання, <...> ноологія – це наука, яка досліджує душу як розумне начало» [3, с. 44].

Проблеми, які входять до кола вивчення ноології, – розум загалом і розумові функції зокрема, істина або стан володіння нею. Також у праці зверталася увага на те, що розум (розумність) є «здібністю знати й розуміти», є «душевною

силою, яка спричиняє явища, що зветься розумовими» [3, с. 44].

У більшості іспанських педагогічних трактатів 1890–1910-х рр. питання ноології посідали значуще місце в контексті розкриття цілей та змісту розумового виховання особистості. Саме здобуті в межах ноології знання бралися за основу іспанськими педагогами під час визначення того, які розумові функції необхідно розвивати у школярів. В іспанській педагогіці на межі XIX–XX ст. панувало уявлення про те, що розум як духовна сила призначений для пізнання людиною загального й абстрактного; що розум функціонує не внаслідок дії мозку, а внаслідок дії духу, що всі інтелектуальні функції – природно властиві особистості, хоча для свого розкриття та проявлення потребують правильного духовного виховання.

Прасологія (телезіологія) – інший самостійний напрям іспанської емпіричної психології на межі XIX–XX ст. В «Елементарній філософії» Х. Ароласа пояснювалося, що терміни «телезіологія» і «прасологія» старогрецького походження; перший походить від слів «телезіс» («воля») та «логос» («вчення»), а другий – від еллінського «прасео» («працювати»). «Телезіологія, або прасологія, – вчення про волю», – констатувалося у філософській праці [2, с. 35].

Поняття «воля» має вже латинське походження, воно означає «здібність бажати, або воліти чи не воліти» [2, с. 35].

У «Курсі <...>» Л. Морено Бустаманте зазначалося: «Прасологія – це частина психології, яка стосується волі, <...> це наука, яка досліджує активне начало всіх наших дій» [3, с. 86].

Проблеми, які вивчає прасологія, охоплюють питання про діяльність особистості загалом, про волю, про свободу, про звички, про добро та щастя. За твердженням Л. Морено Бустаманте, людська душа має природну здібність – активність – здатність робити дії, діяти, працювати. Душевна активність може бути спонтанною та вольовою. «Воля – це людська активність, чинена зі знанням і зі свободою; здатність зважитися діяти або спричинити дію, усвідомлюючи, що можеш вільно керувати нею. Воля – це здібність бажати», – роз'яснювалося в «Курсі <...>» [3, с. 86].

Іспанськими педагогами на межі XIX–XX ст. прасологія бралася за основу під час висвітлення питань морального виховання, адже формування волі особистості розумілося ними як невіддільний складник морального виховання. На їхнє переконання, воля як природна здібність дана людині для усвідомленого чинення моральних дій, тобто добра, що має сприяти досягненню нею «земного» щастя, а згодом – і «вічного».

Теоретичний аналіз питань, пов'язаних зі сферою прасології, здійснювався у книзі «Антропологія, або філософія людини» (Мадрид, 1915 р.)

І. Діаса (Isidoro Diaz). Філософ підкреслював, що «прасологія – вчення про волю», а воля – це «здібність або безпосереднє начало дій, які означають бажати, не бажати, прагнути, обирати, з якими ми спрямовуємося на добро, що раніше усвідомлюємо розумом» [4, с. 203].

Акцентувалася увага в «Антропології <...>» і на тому, що волею людина наділена, щоби прагнути до загального добра [4, с. 203]; що вольові дії діляться на необхідні й вільні, обрані й імперативні [4, с. 205]; що волі завжди властива свобода [4, с. 208].

Розкривалися основні проблеми прасології і в монографічній праці «Елементи філософії. Психологія» (Барселона, 1912 р.) Ф. Далмау Гратакоса (Federico Dalmau y Gratacos). Філософ робив наголос на тому, що в центрі вивчення прасології – воля людини – здібність, якою вона наділена від природи, передусім для того, щоб усвідомлено поширювати добро [5, с. 252].

Для іспанської теоретичної педагогіки на зламі XIX і XX ст. прасологія була своєрідним підґрунтям у висвітленні основних питань морального виховання – його цілей, змісту та цінностей. Нарівні з іншими напрямками тогочасної емпіричної психології (естезіологія, ноологія) прасологія бралася іспанськими педагогами за основу в побудові концепції духовного виховання, або виховання душі особистості. Що є воля, яким чином вона впливає на чинення людиною добра, як вона пов'язана зі свободою особистості, її щастям – питання, які досліджувалися на межі XIX–XX ст. у контексті прасології. Без відповідей на них іспанська педагогіка була би безсилою пояснити, як необхідно розвивати і спрямовувати волю індивіда – унікальну душевну людську здібність.

Естезіологія нарівні із двома іншими напрямками емпіричної психології становила своєрідне теоретичне підґрунтя іспанської педагогіки на межі XIX–XX ст. В окремих філософсько-психологічних працях естезіологія визначалася як «трансцендентальна естетика». У роботі Х. Ароласа «Елементарна філософія» стверджувалося, що термін «естезіологія» старогрецького походження і складається із двох частин – «естезія» («чуттєвість, відчуття, почуття») та «логос» («вчення, наука»), тобто «естезіологія – вчення про чуттєвість у зв'язку із красою» [2, с. 13].

На думку Х. Ароласа, естезіологія досліджує красу не саму собою, а в її впливі та в її дії на людину як споглядача краси (почуття і судження про прекрасне). «Основна мета, до якої спрямовується та прагне людська чуттєвість, – краса, а вища краса – то є Бог», – підкреслювалося в «Елементарній філософії» [2, с. 14].

У «Курсі <...>» Л. Морено Бустаманте зауважувалося, що естезіологія – «частина психології, яка спрямовується на аналітичне дослідження

чуттєвості» [3, с. 25]. Коло питань, які охоплює естетіологія, – це передусім питання про чуттєвість загалом, про відчуття та почуття, про насолоду і страждання, про красу та смак [3, с. 25].

В «Антропології <...>» І. Діаса пояснювалося, що чуттєвість людини досліджується й у фізіологічному аспекті, і у психологічному. У першому разі чуттєвість розуміється як відчуття, пов'язані з нервовою системою індивіда, а у другому – як почуття, як переживання прекрасного. Естетіологія (як частина емпіричної психології) спрямована на вивчення чуттєвості в її психологічному аспекті [4, с. 87–88].

Іспанські педагоги на межі ХІХ–ХХ ст. із позицій естетіології обґрунтовували сутність естетичного виховання, визначали його цілі. Формування естетичного почуття, або почуття прекрасного, розумілося ними як найважливіший складник духовного виховання особистості. Відповідно до їхніх роздумів, естетичні здібності дані людині від природи для того, щоби вона змогла пізнавати прекрасне і в тому віднаходити божественне. Розуміючи індивідуальну душу як субстанцію, задану у трьох проявах – відчуттях, розумі та волі, іспанські педагоги намагалися звести цілісну концепцію духовного виховання, у якій виховання душі націлювалося би насамперед на розвинення відчуттів (естетичне виховання), розуму (розумове виховання) та волі (моральне виховання). У цій педагогічній концепції поза знанням, набутим у межах естетіології, складно було б означити сутність та зміст естетичного виховання, спрямованого на розвинення особистісної чуттєвості, формування людського почуття прекрасного.

Психологія раціональна, або метафізична, – самостійний своєрідний напрям іспанської психологічної науки на межі ХІХ–ХХ ст. За висловом Х. Еспаньї Льєдо (Jose España Lledo), «раціональна психологія – це та частина психології, яка має на меті пізнання людини, <...> раціональна психологія досліджує людську душу, людську сутність» [6, с. 123].

В «Антропології <...>» І. Діаса стверджувалося: «Метафізична психологія – це частина психології, яка вивчає сутність душі, її походження і долю, її єдність із тілом та призначення людини» [4, с. 215].

Зазначав І. Діас і те, що емпірична психологія спрямована на дослідження життєвих феноменів та душевних здібностей, а метафізична психологія бере за предмет дослідження саму сутність душі. Питання, які ставить перед собою метафізична психологія, – це питання стосовно того, що є душа; які її властивості; у чому полягає духовність душі; яким є походження душі; що є людська особистість; у чому полягає людське призначення. Метафізична психологія пояснює, зокрема, що людська особистість – це єдність душі й тіла. «Людина є не тільки дух, не тільки душа, не тільки матерія,

а є поєднанням усіх цих елементів, елементів істотно єдиних, які утворюють єдине буття, єдину субстанцію та єдину індивідуальність», – наголошувалося в «Антропології <...>» [4, с. 235].

У «Компендіумі психології, логіки і філософії моралі» (Валенсія, 1890 р.) М. Поло Пейролона (Manuel Polo y Peyrolon) констатувалося: «Раціональна (метафізична) психологія стосується існування, природи, зв'язків, походження та перебігу людської душі» [7, с. 73].

За означенням педагога, «людська душа – це проста субстанція, духовна й безсмертна, створена Богом як субстанціальна форма тіла, тому єдина основа всіх операцій людини – як нервових, так і чуттєвих та розумових» [7, с. 92].

В «Елементарній філософії» Х. Ароласа роз'яснювалося відмінність між емпіричною і раціональною психологією. Якщо перша спрямована на дослідження людської душі в її зовнішніх проявах – явищах, то раціональна психологія – на дослідження душі в собі [2, с. 145].

Відповідно до тексту «Елементарної філософії», «індивідуальність [людини] конституїрована двома елементами – душею і тілом. Душа – істотний елемент, а тіло – випадковий» [2, с. 175].

На думку педагога А. Лопеса Муньоса (Antonio Lopez Muñoz), те, що називають метафізичною / раціональною психологією, є психологією загальною, а те, що називають психологією емпіричною, з її окремим напрямом ноологією, естетіологією, прасологією, – психологією спеціальною. Загальна психологія – це «наука про душу» [8, с. 6], «наука про загальні властивості душі» [8, с. 8].

Педагог розмислював таким чином. Людська особистість складається із двох елементів – душі й тіла. Тіло як буття матеріальне – підвладне законам природи, а душа як буття вільне – підкорюється принципам духовного світу. Два елементи людської особистості – душа і тіло – здійснюють особливу діяльність та виконують місію цілісної особистості, їхня єдність подібна до вираженої єдності в максимі: «у здоровому тілі – здоровий дух» [8, с. 13].

У книзі «Елементи філософії. Психологія» Ф. Далмау Гратакоса зазначалося, що в центрі вивчення психології – людська душа. Два основні питання стоять перед загальною психологією стосовно сутності та природи душі: по-перше, що є душа сама собою, як основа розумових та вольових дій особистості; по-друге, що є індивідуальне буття, як поєднання розумної душі та тіла людини [5, с. 314].

Висновки. Важко переоцінити вплив емпіричної і метафізичної психології на іспанську педагогіку на зламі ХІХ і ХХ ст. Завдяки міцному теоретичному підґрунтя – сукупності самостійних психологічних напрямів – іспанськими педагогами на межі ХІХ–ХХ ст. було зведено оригінальну

концепцію про виховання душі особистості. У конкретно-історичних умовах буття науковий симбіоз педагогіки і психології уможливив генерування самобутньої іспанської концепції про духовне виховання, що передбачала розвинення всіх душевних здібностей людини – відчуттів і почуттів, розуму та волі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Alcantara Garcia P. Tratado de Pedagogia. Madrid : Saturnino Calleja, 1896. 440 p.
2. Arolas Juani J. Filosofia elemental (Psicologia, Logica y Etica). Barcelona : Imprenta Gutenberg, 1896. 555 p.
3. Moreno Bustamante L. Curso de psicologia, logica y filosofia moral. Logroño : Imp. y Lib. de D. Ricardo M. Merino, 1892. 464 p.
4. Diaz I. Antropologia o filosofia del hombre. Madrid : Imprenta de Candido Alonso y Compañia, 1915. 273 p.
5. Dalmau y Gratacos F. Elementos de Filosofia. Psicologia. Barcelona : Luis Gili Ed., 1912. 430 p.
6. España Lledo J. Filosofia. Psicologia. Madrid : Libreria de Hernando y Compañia, 1900. 225 p.
7. Polo y Peyrolon M. Compendio de Psicologia, Logica y Filosofia moral. Valencia : Imprenta de Manuel Alufre, 1890. 280 p.
8. Lopez Muñoz A. Lecciones de filosofia elemental. Madrid : Imprenta del Asilo de Huerfanos del Sagrado Corazon de Iesus, 1899. 220 p.